

Булун-Бажы суурнун тоогузу

Каас чарааш чурумалдыг бойдуштуг **Тыва** чуртувустун мурнуу чугун ээлей чурттаан Эрзин кожууннун Булун-Бажы суур 1948 чылда тургустунган. Суур ынчан чээрби хире орегеден ундезилеттинип тургустунган. Ынчан Булун-Бажынга устуу (ору) талазынга 10 бажын болгаи колхозтун конторазы тутунуп турган. Суурга баштайгы туттунган бажыннарга **Думчук Норбу, Док Чамыян, Сандып Орус-оол** оларнын бажыннары хамааржыр.

Сарыг-Булун сумузунун баштайгы даргазы **Чадамба Чадан Сурасович** турган. Суурнун улуг-биче кижилери эр-херээжен дивеске, суурнун бажыннарын тудуп, тудуг материалдарын Тарлашкындан болгаи Соолчерден кышкы уеде сумунун ореге бурузунге онаапканы чудуктарны соортуп эккеп турганнар. Колхозтун бир дугаар даргазы **Лопсан Дажы** сонгуттурган, а бир дугаар бухгалтерии **Борбак-оол Александр Чадамбаевич** ажылдап турган.

Суурувустун хогжулдезинге улуг улуг-хуузун кирип келгеннерге дараазында огбелерни адап болур. Тудуг суур ажылдарынга **Чула Алексей, Док Чамыян, Сазаа Кыргыс, Сандып Орус-оол, Мажса Алексей, Ижи Бал Кыргыс, Тудуп Кыргыс** дээн хоочуннарывыс бистин суурувустун ундезилекчилери турган. Сан-хоонун ундезилекчилери **Сагаачы Даваа-Сан Бараевич, Серээдар Чылбак Сотпаевич, Дулгу Тумен-Байыр Дагбаевна, Бадарчы Балчым Сагаановна** турган.

Булун-Бажы суурга баштайгы культура бажынын 1956 чылда 210 олуттуг ажыттынган.

Бир дугаар клуб бажынынын эргелекчизи **Куулар Хонакпан Биче-Караевич** 1958-1959 чылдарда ажылдап турган.

Булун-Бажы суурнун ККБ-нын эргелекчилери кылдыр хой кадрлар ажылдап келген: **Норбу Ямаа Кыргысовна, Канзыдаа Бадылдай Кыргысовна, Дондук Анна Кыргысовна, Касымба Людмила Демировна** оон-даа оскелер.

1952 чылдын апрель 30-де кезээ бирги электростанциянын байырлалын эрттирген. Станциянын бирги электриги – **Кыныраа Ким Сурасович**.

«Кызыл-Сылдыс» колхозунга кодоо библиотека турган. Бир дугаар библиотекага эргелекчилеп ажылдап эгелээн кижилер **Куулар Александра Мамаевна** турган.

Хой чылдарда библиотека ажылын чон ортузунга улугерлиг, чедишикинниг чорудуп келгени дээш кодоо библиотеканын эргелекчиси **Анна Кыргысовна Чавынчакка** 1978 чылда «Тыва АССР-нин культуразынын алдарлыг ажылдакчызы» деп атты тывыскан.

Бодунун суурунун дугайында 1988 чылда **Сандып Василий Орус-оолович** «Сылдыс суурум» деп шулук бижээн, оон **Томи Сарыг-оол** –биле кады «Булун-Бажы» деп ырыны бижээннер.

КОЛХОЗТУН ТООГУЗУ

Колхоз 1948 чылдын июнь 19 – та Булун-Бажы деп черге 20 орегеден ундезилеттинип тургустунган. Колхозтун адын «Кызыл-Сылдыс» деп адаан. Ынчан Булун-Бажы 10 бажын болгаш колхозтун конторазы туттунган турган. Ажыл-агый 3 бригадага чардынган турган: тудуг, хову, мал.

1949 чылда колхозка садыг, школа ажыттынган. Колхозтун баштаар черинин кежигуннери:

***Борбак-оол Ч.Д.** – улуг бухгалтер,*

***Даваажан** – мал бригадири,*

***Док Чамыян** – хову бригадири,*

***Саза К.** – тудуг-бригадири.*

*Партия эге организациязында 20 ажыг коммунистер турган, эге организациянын секретарыга ол уеде **Даваажан, Саза Кыргыс** олар ажылдап чораан. Колхозка комсомол эге организациянын секретары **Дармажан Дугурук** турган. Кодээ Советтин даргазы **Кыныраа Ким** турган.*

*Ол уеде туружун суурга чуртаар кошкун араттарны бажын балгат – биле хандылары – биле тудуг бригадазы ээлеп турганнар. Ынчангаш ол уеде тудуг бригадири **Саза***

Кыргыстын удуртулгазы – биле тудуг ажылынга сундулуг, уран-шевер чазаныкчы тудугжуларны, дарганнарны шилип ап, торээн суурувусту сайзыратканнар хой болуп турар. Оларнын аразында **Калин Кандан**, колхозтун **Сандын Кыргысты** чон ам-даа сактып чоруур.

1951 чылда колхоз даргазы – **Чалбаа Чооду** ажылдап эгелээн.

Ол дарганын соондан даргаларывыс:

1. **Бадарчы Максим**
2. **Далчын Григорий**
3. **Сагаачы Даваа-Сан**
4. **Борбак-оол Александр.**
5. **Чымба Сергей.**

1950-1951 чылдарда колхозтун партия эге организациязынын секретарынга **Далчын Григорий Харуунаевич** ажылдап чораан. База ол чылда 1-дугаар пилораманы садып алган, пилорамщик **Дондук Дажы** ажылдап турган.

Трактористер курзун чедишикииниг дооскаш ажылдап эгелээн аныяк кыстар:

1. **Мадээ Урту**
2. **Онер Вера**
3. **Дади Серенмаа**

1952 чылда колхозка бир дугаар Ясли-сад организа­статты­ган. Оон эргелекчизи **Барыс-Хоо Алимаа**. Олла чылдын чазынында мал ажылынче аныяк малчыннар унуп эгелээн. Оларга **Чадамба Самбы**, **Намчаа Чудун** болгаш оскелер-даа хамааржыр.

1951-1953 чылдарда колхозтун ажыл агыйынын янзы-буру адырларынга ажылдап чорааннар:

1. **Дешки Дагба** – кол зоотехник
2. **Идам Маанчы** – мал эмчизи
3. **Сандыкчап Дамдын** – агроном
4. **Ендан Эрес-оол** – бухгалтер
5. **Док Чамыян** – кирпич бригадазынын бригадири
6. **Даваажан** – хой бригадири
7. **Коожан** – инек фермазынын бригадири
8. **Тогаачы** – хову бригадири
9. **Саза Кыргыс** – тудугнун мбригадири
10. **Мажа Алексей** – партия эге орган секретарынга ажылодап чорааннар.

В.И. Ленин аттыг совхозтун №1 хойжу бригаданын бригадири коммунист Кыныраа Маадыр Томуровна. Бригадада 15 аал бар, аал бурузу ог-буле керээзи-биле ажылдап турган. Ниити хойнун саны 7266. Торуур хой бир аалга-ла 450, а торувес хой 500-600 онаажыр. Ында

тыва хойлар болгаи алай породанын кошкарлары бар. Торуур хойлуг Кенден Михаил, Дугер Даш-оол, а торувес хойлуг НызынСуге, Норбу Даландай болгаи оскелер-даа планныг онаалгаларнын болгаи социалистиг хулээлгелерин куусеткеннер. Бригадада бир хойдан 1,700 грамм дук кыргын турган, а 100 баи торуур хойдан 85 хураган алган.

Савхозтун № 2 хойжу бригадада ниитизи-биле 16 кодан. Бригадири кодээ совединин депутады Дулгу Тумен-Байыр Дагбаевна, мал эмчизи Сандыкчап Галина Александровна база зоотехник Кунгаа Бадаа Бууевичинин удуртулгазы-биле чоруп турган. Ниити бригадада 7700 хойлар бар. Чусчу малчын клувунун кежигуну Чалзырай Хайдын 100 хойдан 93 хураганны, 1 хойга онааштыр 1 кг дукту кыргын ап турган. Уржук Ижи, Бичелей Аракчаа 100 хойдан 85 хураганны алган.

№2 хойжу бригаданын кежигуннери: Бригадир Дулгу Т-Б Д, Тыва АССР-нин Дээди Совединин депутады Оовей Назылмаа Доондаевна, коммунист Дармажап Дугар, Серендук Марфа, малчын Лупса Бады-Монге, Сандык Анатолий, Далчын Алексей, Дондук Алдын-оол.

«Кызыл-Сылдыс» колхозу эде тургустунгаи «Ленин» аттыг совхоз кылдыр 1977 чылдын июнь айда

адаттынган, бир дугаар даргазы Сайды Бопуу Сендиевич болган. Совхоз тургустунган соонда суурга чаа проектинин тудугларын немеди эгелээн. Культура одаа, совхозтун конторады, сельсовет бажыны дээш оске-даа чуртталга бажыннары дыка дургени-биле туттунуп эгелээн.

Чуге бистин суурувусту Булун-Бажы деп адааныл?

Чуге дээрге, Нарын хеми-биле Боом даанын аразында кезек ажык девискээринин бажынга суурну тудуп тургускан болуп турар. Ол ажык черни улус Булун деп адаар. Ынчангаи бистин суурувус Булун-Бажы болган.

2011 чылдын чизези – биле Булун-Бажы суурунда бажыннар саны – 187, кодээ саны – 69. Булун-Бажында 875 чурттакчы чон бар, оларнын иштинде 100-зу школа оореникчилери бооп турар.

Сумуда ажылдап турар албан организациялар:

1. Суму чагыргады
2. Культура бажыны
3. Ортумак школа
4. Уруглар сады
5. Эмнелге
6. Кожпо садыы
7. Почта

Булун-Бажы суурнун мал ажыл-агыйлыг девискээринде 69 хууда малдарын остуруп турар чурттакчылар бар.

Ниити малдын саны болза:

Хой-ошку – 10426

Инек – 1992

Чылгы – 730

Хаван – 48

Куштар – 30

Теве – 20

Хой малдыг малчыннарывыс:

- 1. Минчээ Алексей Бадыраевич*
- 2. Кыныраа Орлан Шимекеевич*
- 3. Идам Анатолий Маанчиевич*
- 4. Намчаа Алексей Чудунович*
- 5. Дугер Юрий Дукуевич*
- 6. Дамдын Салим Сугеевич*
- 7. Кунучап Орлан Иванович*
- 8. Нурзет Владимир Дондукович*
- 9. Сотнам Чечекмаа Сотпаевна*
- 10. Сандык Анатолий Дамбаевич*
- 11. Буду Михаил Братович*
- 12. Уржук Ижи Дамбаевич.*
- 13. Хорбаа Зайцев Дамбаевич*
- 14. Назын Кертик Тулушовна*
- 15. Дармажан Владислав Дугарович*

16. Баадыр Бавуу Далчудаевич

Суурда техниканын саны – 50 иштинде:

Чиик машиналар – 40

Чъук машина – 6

Трактор - 4